

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ НА ПРОДУКЦІЮ РОСЛИННИЦТВА В УКРАЇНІ

Викладено системний та комплексний методичні підходи до ціноутворення на продукцію рослинництва. Обґрунтовано специфіку ціноутворення у галузі рослинництва, зумовлену особливостями виробництва продукції у різних природноекономічних зонах, сезонністю виробничого процесу, особливостями землі як засобу виробництва, низькою купівельною спроможністю населення, значною залежністю від кон'юнктури зовнішнього ринку, характеристиками споживчої вартості окремих видів рослинницької продукції.

Економічна наука визначила співвідношення попиту і пропозиції в процесі ринкового товарообігу загальнотеоретичним правилом формування ціни. Ще в XIX ст. англійський економіст А. Маршалл встановив закономірність у взаємодії цих двох складових ринку. У короткостроковому періоді вчений визначив головним ціноутворюючим фактором попит, а в довгостроковому – пропозицію. Зростання попиту спричиняє поступове підвищення ціни до певної межі, після чого відбувається її зниження від зменшення попиту (рис. 1).

Зниження ціни до рівня недостатньої окупності витрат спричиняє скорочення і навіть припинення виробництва. Однак, дія законів вільного ринку в окремих випадках є руйнівною для галузі чи підприємства, а повернення до їхнього вихідного стану потребує значного часового лагу. З метою його скорочення та в залежності від споживчого призначення і суспільної значимості продукції виникає необхідність втручання в процес автоматичного узгодження попиту і пропозиції. В сукупності зі специфікою виробництва продукції це явище зумовлює особливості ціноутворення, які необхідно враховувати при розв'язанні проблем функціонування ринку. Така вимога властива ринку продукції рослинництва, оскільки ця галузь сільськогосподарського виробництва є базовою для забезпечення споживчого попиту суспільства на продовольство, потреб тваринництва у кормах, промислових галузей у сировині. Розвиток галузі рослинництва значною мірою впливає на

ефективність аграрного сектора економіки та благополуччя 14 млн осіб сільського населення.

Питанням ціноутворення в системі агропромислового комплексу присвячені праці В.Р. Боева [1], М.О. Борхунова, О.В. Попової [2;8], І.І. Лукінова [3], П.М. Макаренка [4], Б.Й. Пасхавера [5], П.Т. Саблука [6], Е.А. Сагайдака [7], І.Г. Ушачова [8], Л.М. Худолій, О.М. Шпичака [6] та ін. вчених [9;10]. Особливості функціонування галузі рослинництва, що проявляються в ціновому аспекті, та активізація процесів зовнішньоекономічної діяльності в умовах відкритості ринків вимагають поглиблення досліджень особливостей механізму ціноутворення на рослинницьку продукцію.

Метою статті є встановлення специфіки ціноутворення на продукцію рослинництва в Україні, що дасть змогу виважено формувати політику державного регулювання внутрішнього ринку, повніше задовольняти споживчий попит населення, підвищувати конкурентоспроможність вітчизняної продукції на зовнішньому ринку.

Дослідженнями опрацьовано методичний підхід до вивчення особливостей ціноутворення на продукцію рослинництва, який полягає у застосуванні системи поетапного відстеження та аналізу формування витрат у всіх ланках, зокрема:

сфері виробництва як початкової стадії формування витрат, що мають бути відшкодовані ціною;

сучасній обслуговуючій інфраструктурі, забезпеченні нею потреб конкурентоспроможного виробництва;

внутрішньому і зовнішньому ринках як місцях формування ціни пропонованого товару під впливом конкуренції;

споживчому попиті, його якісній структурі та платоспроможності, впливі на кінцеву ціну товару і подальший розвиток виробництва.

Кожний блок розглядається як невід'ємна складова процесу (системи) ціноутворення. В цій системі

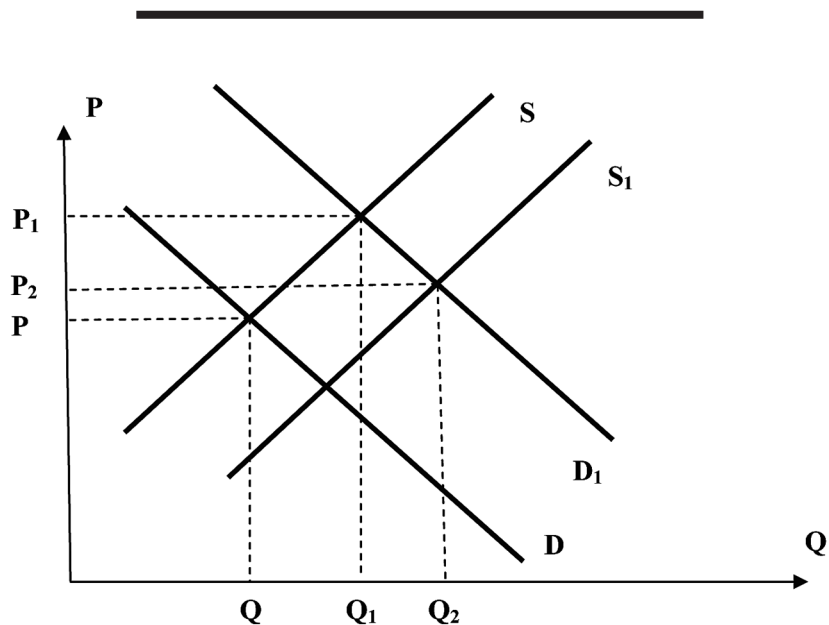

Рис. 1. Формування ціни рівноваги в умовах вільного ринку

всі підсистеми (блоки) мають взаємоузгоджуватися, інакше система ціноутворення не відповідатиме потребам нормального розвитку конкурентоспроможного виробництва відповідної продукції. Не задовольнятиме вона і потреб суспільства в цілому в порівнянні зі стандартами розвинених країн.

Такий підхід базується на ряді особливостей рослинницької галузі, важливіші з яких наступні:

соціальноспоживацьке призначення продукції;

сезонність виробництва на відміну від безперервного у промисловості;

порівняно невеликі терміни зберігання продукції, а по багатьох видах — необхідність (потреба) щоденного її споживання як продовольства;

можливість імпортозаміщення певних видів продукції та негативні соціальні наслідки цього явища для розвитку вітчизняного виробництва і сільських територій.

Особливістю ціноутворення в галузі рослинництва є те, що виробництво однієї й тієї ж самої споживчої вартості в різних природноекономічних умовах супроводжується різними витратами і таким чином впливає на формування цін. В умовах планово-розподільчої економіки врахування природноекономічних відмінностей виробництва у сільському господарстві частково здійснювалося шляхом застосування зональної диференціації державних закупівельних цін. Він був прийнятним для врахування кліматичних відмінностей, але майже непридатним для врахування ґрунтових. Відмінності економічних умов (а частково і природних) при ціноутворенні в сільському господарстві враховувалися шляхом доплат до державних закупівельних цін, встановлених для низькорента-

бельних і збиткових підприємств. Введення таких доплат для конкретних господарств далеко не завжди супроводжувалось належним аналізом причин низької рентабельності чи збитковості, а їх відміна у зв'язку з переходом сільськогосподарських підприємств на самофінансування так і не призвела до покращення цінового механізму в АПВ.

Наступним фактором, що зумовлює специфіку ціноутворення на ринках рослинницької продукції є сезонність виробництва, що впливає на розвиток цінових відносин у часі. Особливо яскраво це явище проявляється у зерновиробництві. Зернові культури характеризуються значною нерівномірністю попиту та пропозиції в окремі періоди. Так, у період збору врожаю спостерігаються сезонні зниження цін на зерно у зв'язку з його значною пропозицією на ринку. Великою мірою вона викликана недостатністю у товаровиробників потужностей для зберігання зерна та потребою у фінансових ресурсах для проведення осінньо-польових робіт і розрахунків по податкових зобов'язаннях. Таке явище може бути зумовлене також ринковою кон'юнктурою через коливання урожайності сільськогосподарських культур під впливом кліматичних умов.

Величезна залежність сільськогосподарського виробництва від природних явищ значною мірою викликана недоліками агротехнологічної бази для стабільного ведення сільськогосподарського виробництва, зокрема недостатністю внесення добрив, наявності технічних засобів, системи зрошення, засобів захисту рослин тощо.

До економічних факторів, що зумовлюють особливості формування цін у сільському господарстві в цілому і в галузі рослинництва зокрема є:

нееластичність зв'язку між попитом на сільськогосподарську продукцію та цінами на неї;

відносна іммобільність сільськогосподарських ресурсів;

консерватизм та високий ступінь відносної демонополізації сільського господарства;

надзвичайно низька купівельна спроможність населення, властива для сучасного стану розвитку економіки України.

Специфічність землі як засобу виробництва зумовлює те, що не відбувається переливу капіталу із галузі сільського господарства. Проте між галузевими підкомплексами, у яких земля задіяна у виробництві, спостерігається надання переваги дохіднішим напрямом. Таким є виробництво соняшнику й ріпаку, де рентабельність вища порівняно з іншою продукцією рослинництва. Площі посіву цих культур порівняно з 1990 роком збільшилися у 3–10 раз. Водночас скорочення площ посіву спостерігається у льонарстві, бурякоцукровому виробництві, у виробництві кормових культур.

Зерновий підкомплекс характеризується відносною стабільністю у площах посіву, проте в його межах теж спостерігається перелив ресурсів у дохідніші напрями. В окремі роки зниження цін та рівня доходності вирощування пшениці та жита зумовлювало те, що товаровиробники зменшували площі посіву цих культур і спрямовували ресурси у виробництво кукурудзи чи ячменю, рівень рентабельності яких був вищим. Чітко це проявилось у зоні Полісся, зокрема на Житомирщині, де площі посіву під ріпаком, соєю, соняшником і кукурудзою у десятки разів перевищили площі посіву жита. Протягом останніх десяти років відбулося двократне зменшення його валового виробництва, оскільки дохідність кукурудзи з одного га у 5 разів вища порівняно із житом.

Взаємопов'язаним із зазначеним чинником впливу на формування цін на внутрішньому ринку є його залежність від кон'юнктури світового ринку. На прикладі зернових, перерозподіл виробленого в Україні зерна на користь експортних операцій. Скорочення попиту з боку тваринницької галузі зумовило збільшення обсягів реалізації збіжжя за межі країни. Поява та популяризація напряму використання зерна на виробництво біопалива сприяє зростанню цін на світовому ринку й привабливості експорту. Через збитковість виробництва тваринницької продукції використання зерна на годівлю сільськогосподарських тварин не в змозі конкурувати з продажем зерна експортно-орієнтованим зернотрейдерам.

Крім наведених факторів, які негативно впливають на доходи сільськогосподарських виробників,

проблему для українського агропромислового виробництва становить низька купівельна спроможність населення.

Особливості ціноутворення проявляються також у кожному окремому виді продукції рослинництва. Суттєві значення мають науково-технічний рівень конкретної галузі, обсяги та організаційні форми виробництва й інші відмінності. Достатньо порівняти функціонування ринків провідних зернових — пшениці, кукурудзи, ячменю — та ринків картоплі чи овочевих культур.

Найбільш адаптованим до умов ринку вважаємо ціноутворення на ринку зерна. Пояснюється це рядом факторів, що взаємодіють і навіть поступаються один одному місцем залежно від зміни ситуації.

По перше. Конкуруючими партнерами у виробництві зерна стали великі спеціалізовані структури корпоративного типу, які забезпечують значну частку щорічного валового збору зерна. Частка виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах становить 78 % (рис. 2).

По друге. Зберігається високий рівень технічної оснащеності зернової галузі, який піддається модернізації. В підсумку це дає змогу нарощувати виробництво з достатньою окупністю витрат.

По третє. Інфраструктура для зберігання і транспортування зерна протягом відносно короткого терміну досягла сучасних стандартів. Для перевезення великих партій зерна використовуються на традиційних маршрутах спеціалізований транспорт — залізничний, водний, автомобільний.

По четверте. Нарощування виробництва та експорту зерна в останні роки забезпечило Україні третє місце серед світових експортерів кукурудзи, восьме та четверте місце пшениці та ячменю відповідно.

В аналогічних умовах здійснюється ціноутворення на ринках олійних культур, хоча товарні обсяги їх значно менші. Стабільний попит та порівняно висока прибутковість насіння соняшнику й ріпаку в ряді випадків спричиняють перенасиченість сівозмін цими культурами, що негативно позначиться на родючості ґрунту в подальший період.

Недостатньо адаптованими до реформованих економічних умов залишаються галузі овочівництва, картоплярства, садівництва. Виробництво картоплі в Україні забезпечують в основному особисті підсобні господарства населення (97 %). При формуванні ринку картоплі, овочевих і плодкових культур має перевагу дрібнооптова торгівля. Нестача відповідної тари і сховищ, віддаленість селянських господарств від ринків збуту спричиняє втрату якості продукції. Характерно,

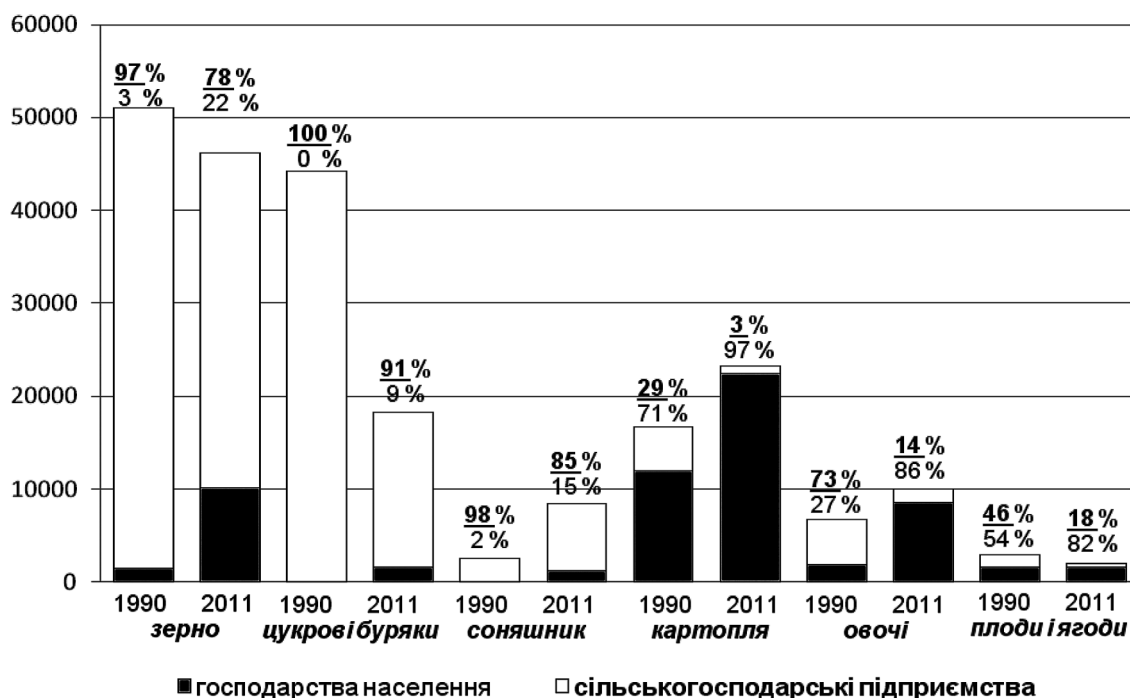

Рис. 2. Зміни у обсягах та структурі виробництва основних культур за категоріями виробників у динаміці, тис тонн

що господарства-виробники потерпають як від недобору, так і в окремі роки від досить високого врожаю. Вирощену продукцію за відсутності в селах належної інфраструктури товаровиробники продають заготівельникам-перекупникам. Кінцева ціна картоплі на міських ринках чи в спеціалізованих магазинах в 1,8–2,5 рази перевищує ціну, отриману виробником. Різниця зростає в несприятливі для урожаю картоплі роки, коли ще більше потерпає саме виробник продукту.

Наведені приклади засвідчують, як суб'єктивні фактори можуть гальмувати формування цивілізованого продовольчого ринку навіть в незамінній його ланці. Майже повністю занепали досить ефективні в минулому одвічно поліські галузі — льонарство і хмелярство. Причинами стали висока трудомісткість продукції та деградація ряду галузевих переробних підприємств, хоча ринковий попит на їхню продукцію залишається досить високим.

Висновки. Практичні заходи щодо ліквідації проблем ціноутворення на продукцію рослинництва в сукупності мають враховувати відмічені особливості виробництва та формування ринків відповідної продукції, соціально-економічний стан та природні умови регіону, підкріплені необхідними інвестиціями. Незмінною має залишатися кінцева мета, що базується на скороченні витрат на одиницю товарної продукції та достатньому задоволенні попиту на неї не лише окремих груп населення, але й всього сус-

пільства, завоювання й утримання провідних позицій на зовнішніх ринках аграрної продукції.

Використані джерела

1. Боев В.Р. Цены и ценообразование на продукцию сельского хозяйства в СССР / В. Р. Боев, Э. А. Сагайдак. — М.: ВНИИТЭИагропром, 1987. — 44 с.
2. Борхунов Н.А. Диспаритет цен и господдержка сельского хозяйства России с позиций ВТО / Н. А. Борхунов, О. В. Попова, А. А. Сидорин // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. — 2012. — № 4. — С. 22–26.
3. Лукінов І.І. Економічні трансформації (наприкінці ХХ століття) / Лукінов І. І. — К.: НАН України, Інститут економіки, 1997. — 455 с.
4. Макаренко П.М. Ринкове ціноутворення за співвідношенням попиту та пропозиції / П. М. Макаренко, А. П. Макаренко // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць. — 2011. — № 1(9). — С. 160–164 (Серія «Економічні науки»).
5. Пасхавер Б.Й. Ціноутворення в продовольчому комплексі / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. — 2005. — № 10. — С. 60–64.
6. Ціноутворення в процесі реформування агропромислового комплексу України (1990–2001 рр.) / [Шпичак О. М., Саблук П. Т., Ярославська Т. В. та ін.]; за ред. О. М. Шпичака. — К.: ІАЕ, 2002. — 499 с.
7. Сагайдак Э.А. Ценообразование в агропромышленном комплексе / Э. А. Сагайдак // АПК: экономика, управление. — 2005. — № 11. — С. 60–67.
8. Методологические основы построения модели паритетных экономических отношений сельского хозяйства / Под ред. И. Г. Ушачева, Н. А. Борхунова. — М.: ГНУ ВНИИЭСХ, 2012. — 201 с.
9. Ценообразование на продукцию сельского хозяйства в условиях рыночной экономики / [Ткаченко В. Г., Бабенко А. А. и др.]. — Луганск: Элтон-2, 2005. — 120 с.
10. Дейли Д.Л. Эффективное ценообразование — основа конкурентного преимущества / Дейли Д. Л.; пер. с англ. и ред. Э. В. Кондукова. — М.; С.Пб.; К.: Вильямс, 2004. — 302 с.